

XI.

**UČENICI SA POSEBNIM ODGOJNO –
OBRAZOVNIM POTREBAMA**

Nastavnim planom i programom/ Kurikulumom osigurava se učenicima s posebnim odgojno- obrazovnim potrebama uslovi za učenje u skladu s njihovim mogućnostima i potrebama.

Prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi* (2004., 2005., 2007., 2011., 2015. i 2016), među učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama ubrajamo učenike s teškoćama različitih pojava i nivoa oštećenja te darovite. Radi se o raznovrsnoj grupi učenika za koje su nužne razlike u ciljevima, odnosno očekivanim postignućima/ishodima, sadržajima i metodama učenja i poučavanja u skladu s njihovim individualnim sposobnostima i posebnostima. *Nastavnim planom i programom/ Kurikulumom* osiguravaju se uslovi za praćenje odgojno-obrazovnog procesa i učenicima koji zbog bolesti ne mogu duže vrijeme pratiti nastavu. Sve grupe učenika zahtijevaju prilagođavanje odgojno-obrazovnog procesa, odnosno odgojno-obrazovnu podršku različitih vrsta i nivoa (obrazac IPP). Nužna pretpostavka u planiranju kurikuluma za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama trajno je i kvalitetno profesionalno usavršavanje kadrova te saradnja među svim nositeljima odgojno-obrazovnog procesa u radu s učenicima: od nositelja odgojno obrazovne politike do osoblja u odgojno-obrazovnoj ustanovi, vanjskih stručnjaka i saradnika, međuresornih ustanova, porodica, lokalne zajednice i udruženja. Načini pomoći i podrške i organizaciji rada s učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama, konkretnije su uređena „Pravilnikom o odgoju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u redovnim osnovnim školama Tuzlanskog kantona“ ("Službene Novine TK", br:8/17) i „Pravilnikom o bržem napredovanju učenika i završavanje dva razreda u istoj školskoj godini“ ("Službene Novine TK", br: 17/17).

U tu svrhu odgojno-obrazovna ustanova ima mnogostruke zadatke, osigurati učenicima potrebnu podršku koja se ostvaruje u ustanovi ili/i izvan nje. U saradnji s lokalnom zajednicom razvijati mreže službi i programa za direktnu podršku učenicima s posebnim odgojno- obrazovnim potrebama, porodicama te odgojno-obrazovnim ustanovama koje pohađaju.

Sistemske, dodiplomske i poslijediplomske studije te stalnim stručnim razvojem učitelja, nastavnika i stručnih suradnika osigurava se potrebna osposobljenost za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama i njihovim roditeljima.

Ovo uključuje prepoznavanje potreba i poznavanje osobina učenika s teškoćama i darovite djece, poznavanje odgojno-obrazovnih metoda i oblika rada i njihovu stvarnu primjenu, pogotovo poznavanje izvođenja individualizirane i diferencirane (razlikovne) nastave i vrednovanja uspješnosti, vodeći računa o mogućnostima svakog učenika, njegovim talentima i potrebi za uspjehom.

1. Učenici s teškoćama

Cilj je *Nastavnog plana i programa/ Kurikuluma* omogućiti polaznicima osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja sticanje najvišeg nivoa znanja, sposobnosti i vještina u skladu s njihovim mogućnostima za samostalan i uspješan život, ispunjen učenjem, radom, samopoštovanjem i opštim zadovoljstvom a u skladu sa „Pravilnikom o odgoju i obrazovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama u redovnim osnovnim školama Tuzlanskog kantona“.

Uključujuće (inkluzivno) obrazovanje temelji se na osiguravanju uslova, koji u redovnom školskom sistemu, zajedno s vršnjacima, omogućuje učenicima s teškoćama sticanje što više očekivanih postignuća/ ishoda. Odgojno-obrazovna ustanova postaje interaktivna zajednica koja uči i koja teži učenicima osigurati iskustvo uspješnosti i pripremu za svijet rada i život u odrasloj dobi.

Nastavni plan i program/ Kurikulum uređuje i odgojno-obrazovnu ponudu učenicima čije mogućnosti dopuštaju praćenje posebnih programa koji se odnose na sticanje znanja, razvijanje sposobnosti i vještina potrebnih za što neovisnije svakodnevno življenje i aktivno uključivanje u radnu okolinu i neposredno društveno okruženje. Uključivanje u odgojno-obrazovni sistem

Učenici s teškoćama uključuju se u odgojno-obrazovni sistem uz odgovarajuće mjere podrške u različitom opsegu, a prema ličnim potrebama, što se uređuje pratećim podzakonskim aktima. Posebno je važno osigurati dostupnost do prilagođenih oblika odgojno-obrazovnog rada te drugih stručnih službi i službi podrške i programa.

Uključivanje u sistem	
Osnovna škola	-kurikulum zajedničke jezgre ZJNPP i diferencirani (razlikovni) kurikulum uz dodatnu stručnu podršku -kurikulum zajedničke jezgre ZJNPP i diferencirani (razlikovni) kurikulum s individualiziranim planom i programom
Odgojno-obrazovna ustanova pod posebnim uslovima	-posebni kurikulum unutar posebnog odjeljenja u školskoj ustanovi - poseban kurikulum za učenike s većim teškoćama -kurikulum zajedničke jezgre i diferencirani (razlikovni) kurikulum uz dodatnu stručnu podršku
Nastava u kući, nastava u bolnici	-kurikulum zajedničke jezgre ZJNPP i posebni skraćeni kurikulum

Učenici s teškoćama koji su uključeni u razredna odjeljenja osnovnih škola dobivaju cjelovitu i pojedincu primjerenu podršku koju izvodi sama odgojno-obrazovna ustanova u saradnji sa službama podrške na nivou lokalne i područne/mjesne zajednice. Stručna služba matične odgojno-obrazovne ustanove uz pomoć učitelja odnosno nastavnika te drugih stručnjaka, prema potrebi, izrađuje individualizirani program (na propisanom obrascu) a kojim se prati i po potrebi revidira.

Individualizirani kurikulum zasnovan je na zajedničkoj jezgri ZJNPP i lokalnom diferenciranom (razlikovnom) kurikulumu, a izrađuje se prema stručnoj procjeni učenikovih sposobnosti i mogućnosti, kako bi se pratio njegov uspjeh u postizanju odgojno-obrazovnih ciljeva. Planiranje individualiziranog kurikuluma počiva na realno postavljenim ciljevima, polazi od učenikovih sklonosti, od njegovih prepoznatih mogućnosti, a sadržava i podatke o potrebnim oblicima podrške, toku provođenja podrške te postignutim ishodima.

Kada se procjenjuju mogućnosti pripreme učenika za svijet rada i uključenje u stručno obrazovanje, u planiranje individualiziranoga kurikuluma uključuje se i učenik, roditelj, te predstavnik ustanove za zapošljavanje i mogući poslodavac.

Napredovanje učenika s teškoćama u višim razredima osnovne škole, podržava se uvođenjem zamjenske nastave koja omogućava učeniku izbor predmeta u kojima je najuspješniji, a oslobađa ga onih predmeta i sadržaja koji ne odgovaraju njegovim sposobnostima. Zamjenska nastava ima za cilj usmjeriti učenika prema sticanju znanja i vještina te razvoju sposobnosti koje će ga pripremiti za stručno obrazovanje, te uvesti u svijet rada.

U odgojno-obrazovne ustanove pod posebnim uslovima uključuju se učenici kojim praćenjem odgojno-obrazovnog procesa u redovnim ustanovama, i uz pomoć ponuda podrške ne odgovara njihovim sposobnostima. Cilj je redovnih i posebnih kurikuluma u ovim ustanovama osposobiti učenike za uključenje u svakodnevni život u što redovnijim uslovima, u skladu s dobi učenika.

Odgojno-obrazovna područja posebnog programa su:

- **Praktično-lično područje:** briga o sebi, život u kući i domu: usvojiti kulturno-higijenske i zdrave prehrambene navike, prepoznati opasne situacije, samostalno ili uz podršku izvršavati jednostavne domaćinske poslove i učestvovati u poslovima koji pridonose kvalitetu života.
- **Društveno-spoznajno područje:** snalaženje u okolini, komunikacijska i numeričko/matematička pismenost: snalaziti se pri kretanju, znati se služiti javnim prijevozom, hitnim, zabavnim, kulturnim i javnim uslugama, razlikovati osnovne vremenske odrednice, steći osnovnu pismenost na maternjem jeziku i numeričko/matematičku pismenost; izražavati se verbalno, neverbalno i pisano; izražavati se korištenjem smislenih simbola, riječi, rečenica, brojeva, boja i znakova.
- **Slobodno vrijeme i stvaralačko područje:** društveno-zabavne i izražajno-stvaralačke aktivnosti: učestvovati u društveno-zabavnim aktivnostima i događanjima u užoj i široj društvenoj sredini; izabrati načine i sadržaje za provođenje slobodnoga vremena; estetsko oblikovanje različitih materijala različitim tehnikama.
- **Društveno-emocionalno područje:** odnos prema sebi, drugima i okolini: ovladati sobom, oponašati prikladna ponašanja u odnosu prema sebi i drugima, razlikovati poželjno od nepoželjnog ponašanja, oponašati i izabrati nenasilne oblike sporazumijevanja te one kojima izražava i štiti svoja temeljna prava, osjeća i samosvijest (asertivnost).
- **Tjelesno-zdravstveno područje:** motoričke vještine i poticaji: prepoznavati i upravljati motoričkim i osjetilnim/čulnim podražajima, stanjima i djelovanjima; razvijati mišićnu snagu i usklađenost pokreta, posmatrati, slušati, oglašavati se, mirisati, dodirivati, razlikovati podražaje te ih smisleno i stvaralački povezivati, sudjelovati u sportsko-rekreativnim aktivnostima.
- **Radno-proizvodno područje:** radno-stvaralačko izvođenje: oponašati i izvoditi samostalno, ili uz pomoć, jednostavnih radnih i proizvodnih postupaka, pravilno rukovati radnim sredstvima i čuvati se mogućih opasnosti pri radu.

Za učenike koji, zbog bolesti, duže vrijeme ne mogu pohađati nastavu uvodi se nastava u kući, izvode je učitelji, nastavnici i saradnici škole koju učenik pohađa. Također se organizira nastava u bolnici za učenike koji se nalaze na dužem bolničkom liječenju, a provode je stručni radnici najbliže odgojno-obrazovnoj ustanovi. Ovi se oblici odgojno-obrazovnog rada provode u skraćenom sadržajnom i vremenskom opsegu, a odnose se na redovne i posebne programe.

2. Talentirani i daroviti učenici

Nastavni plan i program/ Okvirni kurikulum osigurava talentiranim i darovitim učenicima prepoznavanje i razvoj njihovih mogućnosti. Odgojno-obrazovna ustanova dužna je otkrivati talentirane i darovite učenike te osigurati razvoj njihovih sposobnosti, usmjeriti se na zadovoljavanje posebnih spoznajnih, socijalnih, emocionalnih i tjelesnih potreba talentiranih i darovitih učenika, uz stalno praćenje i vrednovanje njihovih postignuća u skladu sa „Pravilnikom o napredovanju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi“ iz 2015. godine, te „Pravilnikom o brzem napredovanju učenika i završavanje dva razreda u istoj školskoj godini“ ("Službene Novine TK" br: 17/17) ako za to ima uslova i interesa učenika i roditelja.

Iako među talentiranim i darovitim učenicima postoje znatne razlike, opisuju se kao one koji imaju veće spoznajne mogućnosti, razvijenu sposobnost bržeg razumijevanja složenih ideja i pojmova, uče brže i s dubljim razumijevanjem od svojih vršnjaka, pokazuju veliku znatiželju za određeno područje, stvaralačke mogućnosti, domisljativost i sposobnost stvaranja velikog broja ideja te sposobnost sagledavanja s različitih gledišta. Talentirani i daroviti učenici mogu imati teškoće koje ometaju prepoznavanje postojanja talenta ili darovitosti. Teškoće mogu biti na motoričkom, čulnom/ osjetilnom, emocionalnom planu, odnosno u učenju i ponašanju. Nestalna su u radu, ne završavaju zadatke, u neprestanom su nemiru i slično. Doimaju se prosječnim i ispodprosječnim, postižu ishode ispod svojih mogućnosti. Ova djeca i učenici zahtijevaju posebno dijagnostičko ispitivanje i pažljivo osmišljenu podršku.

Za darovite učenike sačinjava se individualizirani kurikulum koji sadržajem i količinom odgovora potrebama pojedinca ili grupe. Kurikulum treba da odražava napredni nivo mišljenja i rješavanja problema, što i jest svojstvo ovih učenika, dubina i složenost sadržaja koji im pruža odgovarajući izazov i težinu te priliku za stvaralačko izražavanje. Individualizirani kurikulum učeniku omogućava i uključuje oblike podrške kojima se otklanjaju ili smanjuju prepreke za postizanje postavljenih ciljeva.

Način organizacije odgojno-obrazovnog rada i programa za darovite učenike

Škola osigurava učenicima uključenost u odgojno-obrazovni program u skladu s nivoom i vrstom njihove darovitosti, izbornu, dodatnu nastavu i druge oblike rada koji potiču njihove sposobnosti i stvaralaštvo. Oblikovanje individualiziranog kurikuluma zahtijeva odgovarajuće prilagođavanje, odnosno diferencijaciju (razlikovnost) sadržaja ili tema i vrijeme savladavanja sadržaja te toka poučavanja i oblika rada.

Diferencijacija (razlikovnost)	
Programi u redovnoj nastavi	Programi izvan redovne nastave
- obogaćenje	- vannastavne aktivnosti
- proširenje	- radionice
- ubrzanje (akceleracija)	- ljetne i zimske škole
- mentorstvo	- klubovi, kampovi
-takmičenje	

Diferencijacija (razlikovnost) se odnosi na prilagođavanje *sadržaja učenja* (ubrzanje, sažimanje, mijenjanje, reorganiziranje, prilagodljiv tempo rada, korištenje naprednijim i složenijim materijalima, konceptima i sl.); *procesa učenja* (intelektualno zahtjevniji problemski zadaci, pitanja otvorenog tipa koja pokreću viši misaoni nivo – istraživanje, otkrivanje novoga, preispitivanje poznatog, samostalno učenje te uputstva koja potiču ostvarenje viših nivoa mišljenja); *proizvoda učenja* (npr. plakat, seminarski rad, predavanje drugim učenicima, problemski zadaci za druge učenike, mentorstvo darovitih učenika drugim učenicima) te *okruženje učenja* (koje omogućuje slobodnu komunikaciju, potiče nezavisnost, stvaralaštvo, inovativnost i slično).

3. Programi u redovnoj nastavi

Obogaćenje

Obogaćenje označava horizontalnu prilagodljivost unutar cijeloga kurikuluma. Ono označava vrstu učenja koje je izvan osnovnog programa koji uče, odnosno predstavlja dodatak opštem kurikulumu, ali ga ne mijenja. Može se ostvarivati sa grupom učenika koji rade zajedno na nekom dodatnom sadržaju unutar kurikuluma. Obogaćenje ne mora biti namijenjeno samo darovitim nego i ostalim učenicima u razredu.

Proširenje

Proširenje predstavlja vertikalnu prilagodljivost koja učeniku omogućava brže napredovanje kurikulumom. Može sadržavati *ubrzanje* (akceleraciju), kada učenici »preskaču« dijelove gradiva kako bi se brže kretali prema cilju. Također, sadržaji opšteg kurikuluma mogu se obogatiti tako da postanu složeniji, čime se učenik uvodi u dublje upoznavanje pojedinih sadržaja, uz napredovanje njemu svojstvenom brzinom.

Ubrzanje (akceleracija)

Ubrzanje znači ranije uključivanje učenika u redovno osnovnoškolsko obrazovanje ili mogućnost prelaska u više razrede, i to tokom iste školske godine. Ubrzanje može biti unutar samo jednog predmeta. Odluka o ranijem uključivanju i prelasku u više razrede donosi se nakon pažljive procjene o njegovom uticaju na pojedinog učenika, a kad je jednom provedeno, zahtijeva pažljivo praćenje kako ono utiče na učenika. Pri donošenju ove odluke posebno treba uzeti u obzir učenikovu dob, emocionalni i tjelesni razvoj, podršku roditelja, obrazovnu podršku i učenikovo zanimanje i motiviranost.

Mentorstvo

Mentori za pojedina područja su stručnjaci koji, osim prenošenja znanja i razvijanja vještina i sposobnosti, imaju ulogu voditelja, učitelja/nastavnika, uzora i prijatelja darovitog učenika. Daroviti mogu biti podložni teškoćama koje proizlaze iz nesklada intelektualnog, društvenog i emocionalnog nivoa zrelosti pa im mentor, uz akademsku, pruža društvenu i emocionalnu podršku. Dakle, mentorstvo ima dvojaku ulogu: pomoć pri razvijanju talenta ili darovitosti i podrška saradnjom i suosjećanjem. Mentori mogu biti učitelji, odnosno nastavnici, stručni saradnici, stariji učenici, volonteri te gostujući stručnjaci.

Takmičenja

Učenici se upućuju na različita takmičenja s područja koja ih zanimaju, čime im se pruža prilika za iskazivanje sposobnosti i talenata te njihovo vrednovanje i samovrednovanje. Smatra se da takmičenja mogu poslužiti za prepoznavanje talentiranih i darovitih učenika te kao odgojno- obrazovna ponuda. Takmičenja mogu biti gradska i opštinska, kantonalna/regionalna, državna i međunarodna te pojedinačna i grupna.

Programi izvan redovne nastave

Programi izvan redovne nastave odnose se na različite vannastavne aktivnosti, radionice, ljetne i zimske škole i klubove, u kojima učenici pohađaju programe prema svojim posebnim područjima talentiranosti, darovitosti i sklonosti.

Programi izvrsnosti/ odličnosti

Programi izvrsnosti /odličnosti su odgojno-obrazovna podrška darovitim učenicima u razvijanju njihovih naglašenih sklonosti i mogućnosti. Ostvaruju se u saradnji škole sa naučno-istraživačkim ustanovama, s privredom, s istaknutim stručnjacima za pojedino područje te s različitim udruženjima. Mogu se provoditi na lokalnom, područnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Programe izvrsnosti prijavljuje škola sama ili u saradnji s drugim ustanovama ili stručnim osobama, a odobrava ih ministarstvo nadležno za obrazovanje, nakon postupka vrednovanja. Programi izvrsnosti/odličnosti se ostvaruju seminarima, ljetnim i zimskim školama, kampovima za darovite, učeničke grupe, učenje putem interneta.

Kako bi se učinkovitije odgovaralo na potrebe darovitih, osim rada s učenicima, na trajnom stručnom razvoju u programima izvrsnosti radi se i s roditeljima, učiteljima, nastavnicima i stručnim saradnicima.